

УДК 821.111-31'06.09(092)

DOI 10.31654/2520-6966-2025-27F-113-85-99

Остапенко Л. М.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови, літератури, культурології та журналістики

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

milost.jan@gmail.com

orcid.org/0009-0009-0012-172X

**Біблійний вимір у романі Джуліана Барнса
«Історія світу в 10 ½ розділах»
(Розділ I «Пасажири без квитків»)**

Стаття репрезентує спробу інтерпретації біблійного виміру роману сучасного британського письменника Джуліана Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах». Віднайдено старозавітні та новозавітні образи і мотиви, присутні у першому розділі «Пасажири без квитків» на експліцитному та імпліцитному рівні, прослідковано переосмислення Д. Барнсом канонічної семантики біблійних компонентів і визначено їхню функціональність у творі. Обґрунтовано трансформацію біблійного сюжету про всесвітній потоп з історії спасіння у модель наративної конкуренції творинь. Проаналізовано образне двійництво Ноя і шашеля й з'ясовано, що обидва персонажі виявляють неспроможність досягнути Божий задум та узурпують привілейовану роль у світі. Виявлено, що редукція сакрального у романі пов'язана з матеріальною природою творіння і тяглістю інстинктів виживання. Визначено, що біблійна антропологія у Барнса переходить у площину інтерпретаційних конфліктів, а сакральне функціонує як об'єкт наративного привласнення.

Ключові слова: Джуліан Барнс, «Історія світу в 10 ½ розділах», біблійний вимір.

У сучасному літературознавстві дедалі частіше постає проблема взаємодії Святого Письма і художньої прози як способу віднаходження нових культурних сенсів у канонічних текстах. Особливо виразною є ця тенденція у постмодерній літературі, яка активно взаємодіє з біблійними текстами з метою їх переосмислення. Одним із художніх зразків «недовіри до метанаративу» наразі вважається роман Джуліана Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» (1989) [1], де біблійні образи і мотиви стають концептуальним підґрунтям роздумів про історію людства та сутність людини. Однак попри вагомість біблійного виміру в романі «Історія світу в 10 ½ розділах» його дослідження в українському

літературознавстві досі не набуло комплексного характеру і все ще потребує уваги.

На ранньому етапі вітчизняного барнсознавства ключові параметри прочитання роману «Історія світу в 10 ½ розділах» були означені Дмитром Затонським [4], який першим у пострадянському літературознавчому просторі зауважив постмодерністську природу цього твору і започаткував інтерпретацію барнсівської «історії світу» з погляду деміфологізації історичного й сакрального мислення. Запропоноване Дмитром Затонським бачення твору заклало методологічну основу для подальших барнсознавчих студій у вітчизняному літературознавстві, яке розглядає біблійний наратив у романі «Історія світу в 10 ½ розділах» з погляду його іронічного переосмислення.

Важливим етапом у дослідженні роману Дж. Барнса «Історія світу в 10 з половиною главах» стала стаття Ігоря Гаврила, присвячена питанню про специфіку художнього осмислення історії у творі [2]. Дослідник розглянув роман у контексті постмодерністської децентралізації історичної істини, акцентуючи на принципі «фабуляції» як ключовому механізмі барнсівської поетики, що підриває авторитет офіційних, зокрема сакралізованих, історичних наративів.

Подальші барнсознавчі студії, зокрема праці І. Дробіт [3], Є. Я. Керімової [5], О. М. Кравець та К. О. Полякової [6, 7], значною мірою розвинули окреслені ідеї, водночас зміщуючи акценти з філософсько-есеїстичного осмислення роману «Історія світу в 10 з половиною главах» на аналіз його поетики, мотивної структури та наративних стратегій. У розвідці Ірини Дробіт «Поетика природної історії у прозі Джуліана Барнса» [3] роман інтерпретований крізь призму посткласичного суб'єктивного наративу та концепції «природної історії» як альтернативи академічної історіографії. Міфопоетичні студії Є. Керімової [5] та мотивно-структурний аналіз у розвідках О. Кравець і К. Полякової [6, 7] зосереджені передусім на образі човна / Ковчега як наскрізному символі роману. Шляхом розкриття семантики образу Ноевого ковчегу ці праці поглибили ідеї Дмитра Затонського щодо іронічного переосмислення Барнсом біблійної історії.

Попри наявність ґрунтовних досліджень роману Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах», біблійний інтертекст і механізми його постмодерністської трансформації досі не були достатньо актуалізовані як системоутворювальний чинник барнсівської концепції людини. Дотепер увагу вітчизняних науковців привертала окремі біблійні образи і мотиви, здебільшого пов'язані із барнсовою концепцією

історії. Сучасний стан проблеми потребує комплексного підходу до вивчення біблійного виміру твору як системи взаємопов'язаних образів і мотивів, що функціонують у романі як засоби художньої рецепції біблійного метанаративу. Зокрема недостатньо висвітленим залишається Барнсове тлумачення біблійної антропології та особливості його художнього втілення у романі «Історія світу...». У цьому контексті звернення до біблійних компонентів у романі Барнса є важливим для розуміння художньої логіки твору та його полеміки з традиційними уявленнями про людину та її буття.

Мета статті полягає у спробі осмислення художньої рецепції біблійної антропології у романі Джуліана Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» шляхом аналізу семантичної трансформації біблійних образів і мотивів у першому розділі твору «Пасажири без квитків», визначення їхніх функцій у відтворенні біблійної концепції людини та виявлення їхньої ролі у втіленні авторського задуму.

Прецедентність біблійного тексту щодо роману Дж.Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» визначається першим розділом твору «Пасажири без квитків», де розповідається біблійна історія всесвітнього потопу. Водночас перший розділ роману є претекстом стосовно інших розділів твору як система провідних образів і мотивів, що стають наскрізними в усіх наступних розділах твору. На поетикальному рівні біблійні компоненти відіграють структуротворчу роль «нодальних вузлів», що поєднують не пов'язані причиново-наслідковістю, часопросторовими координатами чи персонажами епізоди «Історії світу...». На змістовому рівні іронічний переказ біблійної історії про потоп стає точкою відліку Барнсової історіографії і визначає її внутрішню логіку, надаючи кожному розділу «Історії світу...» і Барнсовій концепції історії людства параболічного характеру.

Деконструкція біблійної історії потопу у романі Дж.Барнса, як зазначалося у попередніх дослідженнях, відбувається шляхом десакралізації образу Ноевого ковчегу, що всупереч канонічній семантиці набуває ознак «плавучої в'язниці» [1, с. 9], для більшості пасажирів. Відповідно художні інваріанти образу ковчегу, що у наступних розділах «Історії світу...» постають у вигляді різноманітних плавучих засобів, перманентно репродукують семантику ковчегу як топосу смерті. Як наслідок іронічна інтерпретація Барнсом біблійного претексту вважається дослідниками роману радикальним переосмисленням історії як фрагментованого, позбавленого сенсу і сакральної санкції наративу.

Видається, що у спробі художньої деконструкції канонічних текстів Дж. Барнс репрезентує історію людства саме з погляду есхатологічної домінанти. Письменник дотримується загального вектору біблійного наративу, що від старозавітних пророчих книг до новозавітного Об'явлення Івана Богослова передбачає кінець історії і гарантує Спасіння усьому людству лише за умови дотримання Завіту з Богом. Водночас Дж.Барнс наслідує і сам принцип розгортання біблійного наративу, в якому історичні книги: П'ятикнижжя Мойсееве (Тора) у Старому Завіті і Євангелії у Новому Завіті, – є претекстами для наступних святописемних книг, пов'язаних системою нодальних компонентів, відповідно, усі події Священної історії викладаються у Біблії з погляду дотримання людством умов Завіту із Творцем, що надає їм метаісторичного сенсу. Саме у такий спосіб у романі Дж.Барнса «Історія світу...» втілюється художня рецепція біблійної антропології та пов'язаних із нею метанаративів Обраності, Суду, Святості і Спасіння, яка є значно складнішою, ніж наразі прийнято вважати, і не зводиться до спростування Священної історії.

В першому розділі «Пасажири без квитків» Дж.Барнс радикально зміщує фокус із теологічного на антропологічний, надаючи право розповісти про події всесвітнього потопу, що записані для людства пророком Мойсеєм (Буття 6–10), не людині, а дрібній і «нечистій» з погляду кашруту (Левіт 11:41–42) істоті – хробакові шашелю. Звернення Дж.Барнса до типового для літератури постмодернізму образу «ненадійного оповідача» дає змогу запропонувати альтернативну Мойсеевій версію подій, що ставить під сумнів біблійне уявлення про людину як «вінець творіння», створеної «за образом» і «за подобою» Творця, що їй Господь віддав панування «над усею землею» (Бут. 1:26), усталене під впливом Святого Письма упродовж історії людства.

Прикметним є звернення Дж.Барнса до подій всесвітнього потопу як до базової моделі біблійного осмислення історії й антропології. Обрана Дж.Барнсом доаврамічна перспектива у виразнює біблійне уявлення про людство як про «дітей Ноя» і підкреслює універсальний сенс укладеного Завіту як такого, що стосується усього світу і знаходиться поза релігійними розбіжностями аврамічних релігій.

У біблійній і постбіблійній традиції всесвітній потоп є архетипом Спасіння і Суду, що означає радикальне перезаснування світу і переосмислення стосунків між Богом, людиною та творінням. Сакральний сенс потопу пов'язаний із задумом Творця очистити світ від зла і від кожного зіпсованого «тіла» (Бут. 6:13), надавши усьому живому первісній Святості. Водночас Господь виявляє прихильність до свого

творіння, покладаючи на праведного Ноя і його родину зберегти на ковчезі «по двоє з усього живого» (Бут. 6:19). Після потопу Бог укладає Завіт не лише з Ноем, а з усім живим, про те, що знищення більше не загрожує Його творінню (Бут. 9:9-17), і покладає на людину відповідальність за оновлений світ, підтверджуючи її новий статус особливими етичними заборонами і дозволами (Бут. 9:1–6). Спасіння, що його обіцяє Господь своєму творінню після потопу, пов'язує потоп, вихід євреїв з Єгипту, звільнення пророка Йони з китового черева, хрещення Христа водою Йордану і Христове Воскресіння єдиним сакральним сенсом очищення від гріха і наближення до Творця.

На відміну від пророка Мойсея, Барнсів оповідач змінює фокус нарації і зосереджує свою увагу головним чином не на сакральному замислі Творця, а на постаті Божого вибранця, праведного Ноя, що всупереч покладеній на нього місії ефективно здійснює «зачистку» довірених йому Богом тварин.

Об'єктом ревізії з позиції «нечистого» оповідача є старозавітна система законів про ритуальну чистоту – кашрут (івр. שָׁרֵיט – «придатність»), що формується із часу потопу і передбачає поділ Божих створінь на «чистих» і «нечистих» (Бут. 7:2). Сакральний зміст кашруту як невід'ємної частини Завіту тлумачить обраність людини як зобов'язання наслідувати Божу Святість (Лев. 7:26–27; 11:3-23; 17:10–14), (Повт. 14:4–21).

На погляд хробака шашелю, чия популяція під час відбору на ковчег мала обмежену кількість місць і перебуває там нелегально, кашрут є системною помилкою, проявом дискримінації, що передбачає Обраність людини серед інших Божих створінь. Маргінальний оповідач деконструює призначене для людини місце у світовій ієрархії і висловлює сумнів щодо статусу Ноя: «На Ковчезі ми без кінця гадали, як же Бог обрав собі за протезе людину, коли навколо стільки більш очевидних кандидатів» [1, с. 24]. Шашіль характеризує Ноя як «найкращого із дуже поганих» [1, с. 37], представників людського роду: «Ной був ... чоловік недобрий, смердючий, віроломний, заздрісний і боягузливий» [1, с. 22–23], – що передав у спадок нащадкам усі свої вади: схильність до пияцтва, ненажерливості, розпусти, брехні і насильства.

У шашелевій версії потопу наратив про Обраність людини спростовується свідченням про недотримання Ноем Завіту з Богом. Мойсей розповідає про Ноя як про відданого виконавця Божої волі, якому Господь делегує місію Спасіння: «І зробив Ной усе, як звелів був Господь» (Бут. 7:5).

З погляду шашелю, Ной зловживав наданими Богом повноваженнями і нехтував довіреними йому обов'язками: «Він був страховиськом – набундюченим патріархом, який пів дня запобігав перед Богом, а другі пів дня зривав на нас злість» [1, с. 18]. Метафоричним втіленням профанації Божого задуму є образ Ноевої палиці, зробленої з тієї самої деревини, що і ковчег [1, с. 18]. Священне дерево ґофер (івр. גֹּפֶר – «міцне, смолянисте дерево», кедр, кипарис чи сосна), вказане Богом для будівництва ковчегу як найтвердіше і найменш вразливе до гниття і червоточини («Зроби собі ковчег з дерева ґофер» (Бут. 6:14) увиразнювало незмінність Божого задуму щодо Спасіння світу і непорушність Завіту Творця із Його творінням. Натомість образ Ноевої палиці зі священного дерева є символом вічного панування над усім Божим творінням і, за свідченням шашелю, функціонує як знаряддя для тортур.

Мотив знищення Ноєм тварин, обраних на ковчег, профанує сакральний сенс ритуального очищення світу водою потопу. Запроваджена Ноєм процедура скидання «нечистих» тварин за облавок ковчегу десакралізує сенс потопу, профануючи семантику Суду як засобу досягнення Святості. У контексті біблійного метанаративу Спасіння, започаткованого історією потопу, подібна трансформація його семантики позбавляє усі події, пов'язані із очищенням водою: перехід євреїв через Червоне море (Вих. 14-15), звільнення пророка Йони з китового черева (Йони 2:1–11), хрещення Ісуса Христа в Йордані (Матв. 3:13–17), (Марка 1:9–11), (Луки 3:21–22), – їх сотеріологічного сенсу.

Повеління Господнє взяти на ковчег представництво усього живого для його порятунку («Зі всякої худоби чистої візьмеш собі по семеро, самця та самицю, а з худоби нечистої – двоє, самця та самицю її... , щоб насіння сховати живими на поверхні всієї землі» (Бут. 7:2–3)), як стверджує Барнсів оповідач, Ной дотримується формально і відбирає на ковчег не всіх Божих створінь [1, с. 13]. Система кашруту, що має бути для Ноя і нащадків засобом досягнення Святості і наближення до Творця, у Ноєвому тлумаченні, як стверджує хробак, набуває утилітарного сенсу: «Чистота» означала придатність у їжу» [1, с. 16], – і легітимізує статус людини на верхівці харчової піраміди: «Він же хотів мати що їсти, поки триватиме Потоп» (Курсив Дж.Барнса – Л.О.) [1, с. 29].

Мотив поїдання «чистих» тварин, які на ковчезі потрапляють у піч задовго до завершення потопу і Божого благословення на їх споживання («Усе, що плазує, що живе воно, – буде вам на їжу. Як зелену

ярину – я віддав вам усе». (Бут. 9:3), профанує жертву цілопалення, що її Ной має принести Богові після потопу («І збудував Ной жертвника Господеві. І взяв він із кожної чистої худоби й з кожного чистого птаства, і приніс на на жертвнику цілопалення» (Бут. 8:20). У біблійній традиції цілопалення (івр. הָלִיב – «те, що сходить угору», «піднесення»), коли жертва не споживається, а цілком знищується вогнем («пахощі любі для Господа» (Лев. 1:9)), символізує повну відданість людини Богові, визнання Божої першості і водночас є передвістям Спасительної Жертви Ісуса Христа. За канонічними уявленнями, жертва цілопалення передбачає чітке дотримання людиною межі між дозволеним і забороненим. Як знак трансформації профанного (тілесного) у сакральне, що символізує повернення світу Богові, цілопалення сприяє Завіту між Богом і людиною (Бут. 8:20–21) і засвідчує готовність людини прийняти встановлений Богом порядок і виконувати Його волю незалежно від її розуміння (Вих. 24) (Лев. 1:4).

Згідно із шашелевою версією подій, на Ноевому ковчезі сакральний сенс жертви профанується її утилітарним призначенням. Кулінарний процес замість ритуального цілопалення тварин на вівтарі трансформує сакральну семантику вогню, який із засобу очищення і комунікації з Богом перетворюється на інструмент задоволення фізичної потреби людини. Унаслідок подібного профанування жертва цілопалення втрачає завітний характер як вияв довіри до Бога, натомість увиразнює людську сваволю у привласненні творіння і встановленні власного світового порядку.

Десакралізація метанаративу Спасіння увиразнюється мотивом уживання м'яса єдиного, яким Ноева родина відзначила першу річницю плавання [1, с. 23]. У Святому Письмі образ єдиного (євр. אֶחָד – «дикий бик»; гр. μονοκέρας – «одноріг») є символом могутності і влади Творця, що має сотеріологічний сенс («Бог вивів їх із Єгипту, сила Його – як сила дикого бика (єдиного)» (Чис. 23:22)) і пов'язується з образом Спасителя («Ти піднесеш ріг мій, як у єдиного, і я намащений буду свіжим елеєм» (Пс. 91:11 (92:10))). Ріг єдиного у християнській традиції символізує єдність Бога-Отця і Бога-Сина та непереможну силу Христа. У біблійному контексті мотив споживання Ноем «рагу» з єдиного з розповіді шашелю профанує сакральний сенс таїнства Євхаристії – прийняття Тіла і Крові Христових, що дарує очищення від гріхів і вічне життя. Використання Хамовою дружиною рогу єдиного «із непристойною метою» [1, с. 22], що знижує сорітеологічну семантику образу до сексуальної, профанує сакральний

метанаратив Благовіщення Діви Марії і непорочного зачаття Христа, що є в основі середньовічної християнської легенди про Діву і Єдинорога.

Важливим компонентом художнього втілення профанації людиною Божого задуму у першому розділі роману є мотив забиття й поїдання бегемотів, що згадуються на самому початку оповіді – першими у переліку зібраних на ковчег істот. За біблійною семантикою бегемоти (івр. *לִמְחָד* – «великі звірі») є істотами, що увиразнюють велич Бога, непорушність Божого задуму та обмеженість людського пізнання. У Книзі Йова бегемот описаний як приклад Божого творіння, непідвладного людині, що нагадує про межі людського панування й осягнення світу: «А ось бегемот, що його Я створив, як тебе... Ось підіймається річка, та він не боїться її, він безпечний, хоча б сам Йордан йому в пашу впливав! Хто може схопити його в його очах, гаками ніздрю продрівати?» (Йов 40:15–24). Разом образи бегемота і левіятана («Чи левіятана потягнеш гачком, і йому язика стягнеш шнуром?») (Йов 40:25) уособлюють незбагненні стихійні сили природи (землі і води), які окреслюють внутрішній порядок і цілісність створеного Богом буття, що перевищують людське розуміння.

В історії потопу Барнсового оповідача образ бегемота втрачає сакральну семантику як «первісток шляхів Божих» (Йов 40:19). Пара бегемотів використовується Ноем «як баласт» для ковчегу [1, с. 8], увиразнюючи в такий спосіб деформоване сприйняття людиною впорядкованої Богом світобудови. Забиття бегемотів на ковчезі із практичною метою «забезпечити родину Ноя харчами надовго» [1, с. 21] профанує умови Завіту з Богом і виявляє схильність людини від початку світу пріоритизувати фізичні потреби. Трансформація семантики образу бегемотів як харчового ресурсу, що увиразнюється знижено натуралістичною характеристикою: «Бегемотів посадили в трюм...» [1, с. 8]; «...наприкінці плавання в трюмі ще лишалося чимало солоної бегемотини» [1, с. 23], – профанує ідею Спасіння і підкреслює цілковиту нездатність людини осягнути сакральний вимір буття. Відсутність згадок про парного бегемотові образу левіятана – уособлення впорядкованої Богом водної безодні («Ти левіятанові голову був поторощив» (Пс 74:14)) – посилює руйнівне значення людського втручання у долю творіння до космічних масштабів.

Провідна роль у руйнуванні традиційної оптики і зниженні сакральної семантики біблійних образів до площини фізичного і тілесного у першому розділі роману належить «нечистому» оповідачеві

історії потопу. Розповідь хробака шашелю фокусується на знижено натуралістичному зображенні людського тіла: «Ной був ... негарною старою істотою..., незграбною і байдужою до особистої гігієни» [1, с. 24]; «Ну а як він смердів...» [1, с. 25], що профанує біблійне уявлення про людину як створену за подобою Творця. Поєднання сакрального і профанного у шашелевому описі фізіологічних проявів морської хвороби керманіча ковчегу: «...коли хвилі були сильні, він ховався у своїй каюті, падав на койку із *соснового дерева* (Тут і далі курсив мій – Л.О.) і вставав лише за тим, щоб поблювати в тазик із *соснового дерева*; міазми було чути навіть ярусом нижче» [1, с. 23–24]), – спростовує здатність Ноя здійснити сотеріологічну місію. Десакралізацію образу ковчегу оповідач пов'язує з присутністю людини, що утилітаризує священний ресурс – дерево гофер – для побутових потреб і знижує семантику осередка Спасіння до посудини для нечистот: «Сантехніка із *соснового дерева* – чули про таке? Сміх та й годі» [1, с. 29].

В оповіді шашелю сморід і нечистоти є сталими характеристиками простору ковчегу не лише як показники земної природи людини та слідів її присутності у світі, але й як маркери картини світу самого «нечистого» оповідача.

У біблійній традиції образ комахи, що точить (євр. הָלַךְ, לַחֲשׂוֹ) дерево чи тканину: міль, тля, хробак, – завжди пов'язаний із тлінням, марнотою і небезпекою прихованого внутрішнього руйнування. Цей образ символізує крихкість людського життя («І він розпадається, мов та трухлявина; немов та одежа, що її міль з'їла» (Йов 13:28)); недовговічність усього матеріального («Ваше багатство згнило, і ваші вбрання міль поїла» (Якова 5:2)) і водночас нагадує про Божий Суд, спрямований на очищення й покарання («Ти знищив, як міль, привабність її, – кожна людина – на правду марнота!» (Пс. 39:12) «І Я буду, як міль, для Єфрема, і мов та гнилизна для дому Юди» (Осія. 5:12)).

У першому розділі «Історії світу...» образ хробака шашелю так само полісемантичний і функціонує не лише як оповідач-трикстер, що руйнує канонічні уявлення про людину і світ, але водночас і як персонаж-двійник образу патріарха Ноя – є викривленою подобою людини, що опціонально трансформує зміст Завіту.

Незбагненність для шашелю есхатологічного сенсу потопу як Суду, очищення і встановлення нового порядку, – виразнюється предметно-тілесним виміром його оптики, що гіперболізується на рівні часопросторових параметрів оповіді. За версією хробака,

простір ковчегу розширюється від одного судна до масштабів флотилії із восьми кораблів, час потопу подовжується від сорока днів до п'яти з половиною років.

Відповідно до матеріальної оптики шашелю сакральний образ ковчегу редукується винятково до його фізичних характеристик: хитавиці, тісняви, колосального нагромадження тіл і екскрементів. Характеристика образу бегемотів як джерела смороду: «Бегемотів посадили в трюм..., але запах можете уявити... серед каналізації стоїть шерэг монстрів...» [1, с. 8], – профанує біблійну космогонію і увиразнює шашелеве сприйняття смороду як фундаментальної ознаки буття, де все творіння «під хвилями смороду з усіх усюд» [1, с. 8] від початку світу несе у собі ознаки загнивання і розпаду.

Десакралізація тілесності, що зводить існування світу до біологічного рівня, визначає характер шашелевих коментарів щодо прокляття Хама. Відповідно до канонічних уявлень, старший син патріарха, який побачив батька оголеним і розповів про це братам, учинив гріх проти Ноя, переступивши межі сорому і порушивши сакральну ієрархію (Бут. 9:22). Відповідно до матеріальної оптики його нарративу шашіль описує наготу Ноя у знижено натуралістичній формі: як «голого шістсотп'ятдесятизмільнітьох дядька, який у п'яному ступорі валяється на підлозі», «його репродуктивні органи ... чомусь у вашого (людського – Л.О.) виду викликають почуття сорому» [1, с. 24]), – і позбавляє категорію сорому, що регулює сакральну і соціальну дистанцію, її нормативного сенсу. «Нечистий» оповідач ставить під сумнів справедливість Хамового прокляття, а разом із тим, і всю після потопну ієрархію Ноевих нащадків, послуговуючись зняттям метафізичного покриву сакрального нарративу як методологією власної нарації [1, с. 30–32].

Спростовуючи канонічне уявлення про людину як «вінець творіння», барнсів оповідач руйнує встановлену Богом ієрархію і висуває на верхівку біологічної піраміди представників фауни, яким людський рід значно поступається за «моральністю і чистоплотністю». На його думку, «люди порівняно з тваринами, – дуже нерозвинений вид», оскільки знаходяться на початковій стадії еволюційного процесу [1, с. 34].

Шашіль ставить під сумнів встановлені Богом правила відбору тварин на Ковчег як запроваджені особисто Ноем: «...система – принаймні в такому вигляді, в якому її розумів Ной, – була доволі безглузда» [1, с. 17]. Порушення Закону представниками свого виду –

нелегальне проникнення на ковчег у кількості семи особин замість двох [1, с. 38] – шашіль пояснює хибністю Ноєвого розподілу як такого, що призвів до заколотів тварин, спроб захоплення ковчега і його знищення. На противагу системі кашруту «нечистий» оповідач висуває «інші принципи добору, засновані на розмірах і користі, а не на кількості», які були запропоновані «більш метикованими тваринами» і відхилені Ноєм, як стверджує шашіль, через його зверхність: «Він (Ной – Л.О.) був чоловік із власними теоріями і чужих не хотів» [1, с. 14].

Уподібнюючись Ноєві, Барнсів оповідач узурпує ідею Обраності й у свій спосіб профанує сакральний зміст метанаративів Суду і Спасіння. Деконструкція ієрархії Божих творинь у їхній наближеності до Творця увиразнюється в його оповіді за допомогою урівноваження «чистого» із «нечистим» й утилітаризації сакрального.

«Чистота» родоводу патріарха профанується міжвидовим кровозмісом: походження Ноєвого онука Фути (Бут. 10:6) пояснюється зв'язком дружини Хама з гориллоподібним приматом [1, с. 30–32]. Образ священного дерева ґофер профанується зниженням його семантики до ресурсу задоволення фізичних потреб хробаків: соснової дієти для шашелів виду *anobium domesticum* [1, с. 28–29, 38] та криївки для парування виду *xestobium rufo-villosum* [1, с. 25–26]. Дотримання кашруту у відборі на ковчег профанується приховуванням «нечистоти» у тілі «чистої» тварини. Баранячий ріг є місцем укриття для шашелів і символом самостійного тріумфального спасіння їхньої популяції всупереч Божому задуму і Ноєвому посередництву: «без усяких сумнівних оборудок з Богом чи з Ноєм» [1, с. 36]. Натомість «Добра звістка» про кінець потопу і дароване Богом Спасіння для всього світу профанується заміщенням образу «чистої» голубки образом «нечистого» ворона [1, с. 33]. Спростування канонічного мотиву принесення на ковчег оливкової гілки голубкою, що у християнському контексті є символом Святого Духу, явленим під час хрещення Спасителя у Йордані, позбавляє сорітеологічний наратив сакрального виміру і переводить історію Спасіння у площину біологічного виживання.

Шашіль ставить під сумнів велич Божого задуму щодо очищення світу («Для нас не було великим *дивом* (Курсив мій – Л.О.), що Бог вирішив почати з чистого аркуша...») [1, с. 14] і чистоту намірів Творця щодо його Спасіння («Веселка як заміна єдиного рога? Чому Бог просто-напросто не повернув єдиного рога?» [1, с. 35]). Образ веселки, що в Книзі Буття є знаменням Завіту між Богом і творінням («Я веселку Свою дав у хмарі і стане вона за знака Заповіту між Мною та між землею»

(Бут. 9:13) та гарантією припинення космічного насилля (Бут. 9:8–17), позбавляється оповідачем її онтологічного значення («І яка в неї законна сила?» [1, с. 35]) і редукується до природного оптичного явища.

Оповідь шашелю репрезентує суто анімалістичну версію потопу: від початку барнсів оповідач фокусується на «ячанні покинутих тварин» [1, с. 14] і підсумовує історію ковчега втратою Ноєм «третини довірених йому видів» [1, с. 38]. Усупереч умовам Завіту, що наголошує на святості людського життя («Хто вилле кров людську з людини, то виллята буде його кров, бо Він учинив людину за образом Божим» (Бут. 9:6)), шашіль спростовує право людського роду на збереження: «тільки от геть не розумію, чого він (Бог – Л.О.) вирішив зберегти бодай кого-небудь із цього виду, який вдався не надто схожим на свого творця» [1, с. 14] і вимагає трибуналу для патріарха Ноя [1, с. 38]. Оповідач не згадує загиблих від потопу людей за винятком зниклого зі своїм кораблем Вараді – апокрифічного образу найменшого Ноєвого сина, чия любов до тварин переступала межі дозволеного і загибель якого, на думку шашелю, засвідчує втрачений потенціал людства [1, с. 11]. Профетичний мотив насадження Ноєм винограду (Бут. 20:20), що у Книзі Буття пов'язується із початком людської культури та освоєнням благословенної Богом землі після потопу, профанується Барнсовим оповідачем як патологічний прояв тілесної немочі патріарха, що прогнозує фізичне виродження людства: «передбачуваний випадок алкогольної дегенерації особистості», спричинений провалом місії Спасіння [1, с. 38].

Аналіз першого розділу роману Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» виявляє, що біблійні образи і мотиви функціонують у творі не лише як інтертекстуальні матриці, а як антропологічні моделі конкуренції творинь за первинність. Двійництво Ноя і шашеля демонструє, що і людина, і «нижче» творіння однаково не здатні досягнути Божий задум і привласнюють чужі ролі, претендуючи на першість у ієрархії. У біблійному тексті ця першість належить людині, але у Барнса вона стає предметом наративного змагання, де кожне Боже творіння прагне встановити власну версію істини й історії. Внаслідок цього сакральний задум очищення й удосконалення світу редукується до матеріальних алгоритмів виживання, що обумовлені спільною для всіх творинь тілесною природою.

Профанація біблійних образів і мотивів у романі не означає заперечення сакрального, як прийнято вважати, а висвітлює невідповідність між трансцендентним задумом та іманентною природою творіння, неспроможного відповідати есхатологічним вимогам. Саме

тому у Барнса потоп не завершується становленням нового світу, а лише змінює розподіл повноважень пояснювати історію. Відповідно, біблійна антропологія в романі постає не як основа історії спасіння, а як підґрунтя для конфлікту інтерпретацій, де Божі творіння змагаються за власне покликання у задумі Творця.

Література

1. Барнс Д. Історія світу в 10 ½ розділах. Пер. з англ. Г.Яновської. Харків, Вид-во: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2019. 352с.

2. Гаврило І. В. Специфіка художнього осмислення історії в романі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ главах». *Сучасні дослідження з іноземної філології: збірник наукових праць /* голов. ред. М. П. Фабіан. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2015. Вип. 13. С. 321–324. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/78076>

3. Дробіт І. Поетика «природної історії» в романах Дж. Барнса «Папуга Флобера», «Історія світу в 10 ½ розділах» і Г. Свіфта «Земля води». *Сучасні літературознавчі студії*. Поетикальні виміри топосу тварини. Випуск 8. 2011. Ч. 2. С. 434–442.

4. Затонський Д.В. Інтермедія: Древоточець проти праотця Ноя, або Світ по той бік Зла і Добра. Затонський Д.В. Модернізм і постмодернізм: Думки про одвічний колообіг красного й некроного мистецтва. Харків, 2000. С. 24-31. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/zatonsky.pdf> (дата звернення: 1.12.2025).

5. Керімова Є. Я. Міфосимвол човна в романі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. 2018, Вип. 79. С. 39–43. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27869/1/Halchuk_O_Visnik_79_2018_IF.pdf (дата звернення: 1.12.2025).

6. Кравець О. М. Полякова К. О. Провідні мотиви в романі Джуліана Барнса «Історія світу в 10½ розділах». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Видавничий дім «Гельветика». 2023. Т. 33 (72). № 5. Ч. 2. С. 148–153. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/part_2/26.pdf (дата звернення: 1.12.2025).

7. Кравець О.М., Полякова К.О. Мотив човна в романі Джуліана Барнса «Історія світу в 10½ розділах». *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 33 (72) № 1 Ч.3. С. 43–48. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/part_3/8.pdf (дата звернення: 1.12.2025).

References

1. Barnes, J. (2019). *Istoriya svitu v 10 ½ rozdilakh* [A History of the World in 10 ½ Chapters]. Kharkiv: Folio Publ. 352 p. [in Ukrainian].

2. Havrylo, I.V. (2015). *Spetsyfika khudozhn'oho osmyslennya istoriyi v romani Dzh. Barnsa "Istoriya svitu v 10 ½ hlavakh"* [Specificity of Artistic Understanding of History in J. Barnes' Novel "A History of the World in 10 ½ Chapters"]. *Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filolohiyi: zbirnyk naukovykh prats – Modern Research in Foreign Philology: Collection of Scientific Papers*. Uzhhorod: Helvetica Publ. Iss. 13. pp. 321–324. URL: [85https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/78076](https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/78076) [in Ukrainian].

3. Drobit, I. (2011). *Poetyka «pryrodnoyi istoriyi» v romanakh Dzh. Barnsa «Papuha Flobera», «Istoriya svitu v 10 ½ rozdilakh» i H. Sviifta «Zemlya vody»* [The Poetics of "Natural History" in J. Barnes' Novels "Flaubert's Parrot", "A History of the World in 10 ½ Chapters" and G. Swift's "The Land of Water"]. *Suchasni literaturoznavchi studiyi. Poetykal'ni vymiry toposu tvaryny – Modern Literary Studies. Poetical Dimensions of the Animal Topos*. Iss. 8. Part 2. pp. 434–442. [in Ukrainian].

4. Zaton'skiy, D.V. (2000). *Intermediya: drevotochec protiv praotca Noya, ili mir po tu storonu zla i dobra* [Interlude: The Woodworm Against the Forefather Noah, or the World Beyond Evil and Good]. In: Zaton'skiy, D.V. *Modernizm i Postmodernizm: mysli ob izvechnom kolovrashenii izyashnyh i neizyashnyh iskusstv* [Modernism and Postmodernism: Thoughts on the Eternal Cycle of Fine and Non-Fine Art]. Kharkiv. pp. 24–31. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/zaton'skiy.pdf> [in Russian].

5. Kerimova, Ye. Ya. (2018). *Mifosymvol chovna v romani Dzh. Barnsa «Istoriya svitu v 10 ½ rozdilakh»* [The Myth-Symbol of the Boat in J. Barnes' Novel "A History of the World in 10 ½ Chapters"]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Filolohiya – Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Philology*. Iss. 79. pp. 39–43. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27869/1/Halchuk_O_Visnik_79_2018_IF.pdf [in Ukrainian].

6. Kravets, O. M. & Polyakova, K. O. (2022). *Motyv chovna v romani Dzhuliana Barnsa «Istoriya svitu v 10½ rozdilakh»* [The Boat Motif in Julian Barnes' Novel "A History of the World in 10½ Chapters"]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernad'skoho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka – Scholarly Notes of the V.I. Vernad'skiy Tavrichesky National University. Series: Philology. Journalism*. Vol. 33 (72). № 5. Part 2. pp. 148–153. URL: https://philol.vernad'skiyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/part_2/26.pdf [in Ukrainian].

7. Kravets, O. M. & Polyakova, K. O. (2023). *Providni motyvy v romani Dzhuliana Barnsa «Istoriya svitu v 10½ rozdilakh»* [Leading Motifs in Julian Barnes' Novel "A History of the World in 10½ Chapters"]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernad'skoho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka – Scholarly Notes of the V.I. Vernad'skiy Tavrichesky National University. Series: Philology. Journalism*. Vol. 33 (72). № 1. Part 3. pp. 43–48. URL: https://www.philol.vernad'skiyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/part_3/8.pdf [in Ukrainian].

Ostapenko L. M.

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Literature, Culturology and Journalism of Nizhyn Mykola Gogol State University

milost.jan@gmail.com

orcid.org/0009-0009-0012-172X

The Biblical Dimension in Julian Barnes' Novel «A History of the World in 10½ Chapters» (Chapter I «The Stowaway»)

The paper represents an attempt to interpret the biblical dimension of the novel by contemporary British writer Julian Barnes, «The History of the World in 10½ Chapters». Old Testament and New Testament images and motifs are found in the first chapter, «The Stowaway», on both the explicit and implicit levels. Barnes' transformation of the canonical semantics of biblical components is traced. The thesis that Barnes reinterprets the biblical story of the Flood as a conflict between creations for primacy in the world and the right to interpret history is substantiated. The figurative duality of Noah and the woodworm is traced as a key narrative opposition; the inability of both characters to comprehend the eschatological plan of the Creator and, at the same time, their tendency to usurp a privileged status in creation is clarified. By likening themselves to God, both Noah and the woodworm usurp the idea of Choseness and, in their own way, profane the sacred meaning of the metanarratives of Judgment and Salvation by balancing the «pure» with the «impure,» profaning and utilitarianizing the sacred: the laws of kashrut, the sacred tree of gopher, burnt offerings, and the sacrament of the Eucharist. Mechanisms of reducing the sacred to the material through corporeality, instincts, and survival algorithms are revealed. In the story of the worm, stench and impurity are constant characteristics of the space of the ark, not only as indicators of the earthly nature of man and traces of his presence in the world, but also as markers of the worldview of the «unclean» narrator himself, who optionally transforms the content of the Covenant. The functions of biblical images and motifs, such as gopher, unicorn, behemoth, leviathan, woodworm, rainbow, vineyard, etc., are identified in the formation of an artistic model of the world, where biblical anthropology loses its teleological vector and turns into a system of interpretive competition. It is concluded that in Barnes' novel, the sacred is not denied, but is transferred to the plane of narrative memory, where each creation appropriates the right to meaning, profaning the Creator's plan and its own participation in His plan.

Key words: Julian Barnes, "The History of the World in 10½ Chapters", biblical dimension.